

ارزیابی کارکرد محتوای الکترونیکی در آموزش تاریخ در دانشگاه گام اول برای شناسایی بایسته‌های نقد محتوای الکترونیکی

هوشنگ خسروبیگی*

چکیده

تعمیم سریع فناوری‌های آموزشی را می‌توان به یک انقلاب در عرصه آموزش تلقی کرد. بر همین اساس به نظر می‌رسد برنامه آینده نه چندان دور - و حتی بسیار نزدیک «شورای بررسی متون و کتب درسی»، توجه به بررسی محتواهای درسی الکترونیکی در کنار کتاب‌های چاپی است. گام آغازین در بررسی و نقد محتوای درسی الکترونیکی، شناسایی ویژگی‌های عمومی و اختصاصی و نیز کارکردها و الزامات یک محتوای درسی الکترونیکی است.

هدف این پژوهش تدوین بایسته‌ها و الزامات حاکم بر تولید محتوای الکترونیکی درسی دانشگاهی در رشته تاریخ به منظور رسیدن به چگونگی نقد مناسب این گونه آثار است. بخشی از این مطالعات در حیطه چگونگی استفاده از امکانات چند رسانه‌ای در محتوای الکترونیکی برای آموزش تاریخ در دانشگاه است. بر این اساس، مساله اصلی این پژوهش چگونگی هم‌راستایی‌سازی آموزش تاریخ با قابلیت‌ها، شیوه‌ها و ابزارهای آموزشی در نظام آموزش الکترونیکی و محتوای درسی الکترونیکی است.

این بررسی که با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده است، نشان داد که ماهیت و محتوای دروس تاریخ، هم‌راستایی بسیاری با آموزش الکترونیکی دارد. داده‌های این پژوهش می‌تواند دست‌مایه مناسبی برای تدوین شیوه‌نامه نقد محتوای الکترونیکی درسی به خصوص در رشته تاریخ باشد.

کلیدواژه‌ها: آموزش الکترونیکی، آموزش تاریخ، محتوای الکترونیکی.

* دانشیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور. Kh_beagi@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۳/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۷/۱

۱. مقدمه

بخشی از اهداف شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی بهبود کیفی متون درسی در حوزه علوم انسانی در دانشگاهها است. امروزه با ورود فناوریهای نوین آموزشی، متن درسی مفهومی گسترده تر یافته است و قالب های جدیدی در کنار متون چاپی به عرصه آموزشی وارد شده است؛ یکی از این قالبها، محتوای درسی الکترونیکی است. بر همین اساس به نظر می رسد برنامه آینده نه چندان دور- و حتی بسیار نزدیک «شورای بررسی متون و کتب درسی»، توجه به بررسی محتوای درسی الکترونیکی در کنار کتابهای چاپی است. در حقیقت بخشی از وظایف این شورا الزاما به حوزه این مواد آموزشی تسری خواهد یافت. با فرض پذیرش این روند، ضرورت بررسی و نقد محتوای درسی الکترونیکی می بایست مورد توجه قرارگیرد. هدف این پژوهش مبتنی برپاسخگویی به این ضرورت و تدوین بایسته‌ها و الزامات حاکم بر تولید محتوای الکترونیکی آموزشی دانشگاهی در رشته تاریخ به منظور رسیدن به چگونگی نقد مناسب این گونه آثار و تدوین گام اول در نقد محتوای درسی الکترونیکی است. بخشی از این مطالعات در حیطه چگونگی استفاده از امکانات چندرسانه‌ای در محتوای الکترونیکی برای آموزش تاریخ در دانشگاه است.

اگر بخواهیم برای تاریخ تولید متن درسی دانشگاهی در ایران در دوره معاصر، سابقه‌ای ارائه دهیم شاید بتوانیم چهار دوره را مشخص کنیم:

نسل اول ظاهرا به قدمت تاسیس دانشگاه به مفهوم جدید آن در ایران باز می گردد. هر استاد مواد درسی را در قالب جزوه ای ارائه می داد یا به صورت شفاهی تدریس می کرد و دانشجویان از حاصل تدریس استاد، یادداشت برداری می کردند و جزوه ای مدون می ساختند. در این میان کتاب یا کتابهایی نیز به عنوان منبع درسی مشخص می شد - شیوه‌ای که هم اکنون نیز ادامه دارد.

آغاز نسل دوم به زمانی بازمی گردد که نگارش یا گردآوری یک اثر به عنوان منبع درسی چاپی مورد توجه قرار گرفت. اولین گام ها در این زمینه را می توان به زمان تاسیس مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران در سال ۱۳۲۵ ش بازگرداند، ولی شاید بتوان پیشینه تولید متن درسی که بر اساس شاخصه ها و اهداف یک متن درسی، تدوین شده باشد را به زمان تولید منابع درسی در دانشگاه ابوریحان بیرونی در سال ۱۳۵۰ ش و سپس دانشگاه آزاد ایران در سال ۱۳۵۱ ش مربوط دانست. نظام آموزشی «دانشگاه آزاد ایران» متکی بر آموزش از راه دور و با شیوه مکاتبه ای بود. از جمله برنامه های این

دانشگاه تولید منبع درسی برای هر درس و ارسال آن برای دانشجویان بود. رشته تاریخ یکی از اولین رشته‌هایی بود که در این دانشگاه راه اندازی شد. برای برخی از دروس این رشته به خصوص دروس مربوط به تاریخ پیش از اسلام، کتابچه‌هایی نیز تدوین شد^۱.

پس از تاسیس «دانشگاه پیام نور» در سال ۱۳۶۷ش و انتقال امکانات دانشگاه آزاد ایران به این دانشگاه، دانشگاه پیام نور مسوولیت تدوین و چاپ منابع درسی دانشگاهی را بر عهده گرفت. در کنار دانشگاه پیام نور، در همین دهه شصت، دو سازمان دیگر نیز مرتبط با تولید منابع درسی دانشگاهی تشکیل شد. اولین آن جهاد دانشگاهی و سپس مهمتر از آن سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) بود.

نسل سوم مربوط به زمانی است که تجهیزات دیداری و شنیداری به عنوان محتوای کمکی یا اصلی در آموزش‌های رسمی در دانشگاه مورد توجه قرار گرفت. ظاهراً پیشینه این حرکت در ایران، باز هم به دانشگاه آزاد ایران بازمی‌گردد. در نظام آموزشی این دانشگاه در کنار متون چاپی، تجهیزات دیداری و شنیداری شامل برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی، کاست صدا، کاست تصویر، فیلم، اسلاید و کتابخانه چند رسانه‌ای پیش‌بینی شده بود. این روند در دانشگاه پیام نور-که میراث دار دانشگاه آزاد ایران بود- در سالهای دهه شصت و پس از آن، ادامه یافت (اسناد دانشگاه پیام نور- اولین اساسنامه دانشگاه پیام نور، ماده ۱۱). سالها پس از آن و همزمان با رونق استفاده از رایانه در جامعه و ورود برنامه‌های جدید نرم‌افزاری، روند استفاده از این گونه تجهیزات در امر آموزش تعمیم یافت.

نسل چهارم در تولید منابع درسی دانشگاهی به زمانی بازمی‌گردد که رایانه‌ها به عرصه عمومی جامعه وارد شدند و به تدریج در حوزه آموزش‌های رسمی و غیر رسمی مورد بهره‌برداری قرار گرفتند. مهمترین شاخصه این نسل، تولید نرم‌افزارها در لوح‌های فشرده تعاملی و پس از آن محتوای الکترونیکی تحت وب (web application)^۲ یا غیر وب و تلویزیون‌های تعاملی بود. بهره‌برداری از این گونه محتواها به سرعت در حال افزایش و تعمیم است و سرعت گسترش و ارتقا آن، تصاعد هندسی یافته است. اکنون حوزه گسترش آموزش دانشگاهی در ایران آماده می‌شود که به عرصه آموزش از طریق تلفن همراه (Mobile Learning) وارد شود.

بر همین اساس ضرورت دارد آموزش دانشگاهی در رشته تاریخ، قابلیت‌های خود را برای ورود به عرصه بهره‌برداری از شیوه‌ها و ابزارها و فناوری‌های نوین، مورد

شناسایی و ارزیابی قرار دهد. حوزه تولید محتوای الکترونیکی بخشی از این مطالعات محسوب می‌شود.

اینکه جامعه متولی آموزش تاریخ با این پدیده چگونه برخورد کند نمی‌تواند مساله این تحقیق باشد زیرا این فناوری خواسته یا ناخواسته جای خود را در شیوه‌های آموزشی و فرایند آن باز کرده و خواهد کرد؛ اما آنچه که بررسی آن ضرورت دارد، شناخت قابلیت‌ها و امکانات آموزش الکترونیکی و محتوای الکترونیکی در ارتباط با نیازهای آموزش تاریخ است. اینکه چگونه می‌توان همراستایی این دو را تبیین کرد و از نظر عملی آشکار ساخت.

مساله اصلی این پژوهش چگونگی همراستایی سازی آموزش تاریخ با قابلیت‌ها، شیوه‌ها و ابزارهای آموزشی در نظام آموزش الکترونیکی است؛ بخش مهمی از این قابلیت‌ها در محتوای درسی الکترونیکی قابل بروز می‌باشد. اهداف این بررسی عبارتند از: شناخت قابلیت‌ها و امکاناتی است که محتوای درسی الکترونیکی می‌تواند در اختیار آموزش تاریخ در دانشگاه قرار دهد.

تدوین شاخصه‌های تولید یک متن درسی الکترونیکی برای دروس رشته تاریخ- که این شاخصه‌ها می‌تواند به نوبه خود در تدوین محورهای نقد متون درسی الکترونیکی در رشته تاریخ مورد استفاده قرار گیرد.

این بررسی با رویکرد توصیفی-تحلیلی و در حوزه مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. این مقاله، حاصل مطالعات نظری در حوزه آموزش‌های نیمه حضوری و الکترونیکی، تجربیات در حوزه برنامه‌ریزی در آموزش‌های الکترونیکی و تولید محتوای الکترونیکی در دانشگاه، و نیز حاصل تجربیات آموزش تاریخ در کلاس‌های الکترونیکی و تولید محتوای الکترونیکی است.

۲. تاریخ استفاده از آموزش تکرسانه‌ای و چندرسانه‌ای در جهان و ایران

قدیمی‌ترین مدل آموزش از راه دور مربوط به آموزش مکاتبه‌ای است. این مدل اولین نسل آموزش از راه دور محسوب می‌شود که در سال ۱۸۵۰ م ابتدا در کشور شوروی سابق ایجاد و سپس در کشورهای دیگر بکار گرفته شد (فرج‌الهی و دهباشی شریف، ۱۳۸۹: ۷-۸). این مدل آموزشی نیز در دهه پنجاه شمسی در ایران راه‌اندازی شد و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، دانشگاه پیام‌نور در قالب نظام آموزش باز و از

راه دور، به نوعی ادامه دهنده فعالیت های آن بود. در این شیوه آموزشی، محتوای چاپی، به عنوان منبع آموزشی محسوب می شد.

ولی شاید بتوان قدیمی ترین شیوه آموزشی متکی به متون غیر چاپی و با بهره گیری از رسانه های دیداری و شنیداری و با محتوای صوتی، استفاده از رادیو برای آموزش دانست (فرج اله و دهباشی شریف، ۸: ۱۳۸۹؛ حقیقی و فرج الهی، ۱۳۹۳: ۷۲؛ McIsaac, Gunawardena &، ۱۹۹۶: ۲۰). متعاقب آن با ظهور پدیده تلویزیون و گسترش استفاده از آن در نیمه اول قرن نوزدهم به تدریج ایده استفاده از این رسانه دیداری و شنیداری به عنوان یک ابزار در ارائه آموزش مورد توجه قرار گرفت (فرج الهی و معینی کیا، ۷: ۱۳۹۴؛ فرج الهی و سرمدی و حیدری، ۱۳۹۱: ۱۸۱). با این حال این نوع آموزش غالباً یک طرفه است و تعامل آن اندک می باشد. گرچه در سالهای اخیر تلویزیون تعاملی به تدریج حضور خود را در عرصه آموزش نشان داده است. این دوره به عنوان نسل دوم در آموزش از راه دور محسوب می شود.

نسل سوم آموزش از راه دور با پیدایش رایانه آغاز می شود (حقیقی و فرج الهی، ۷۲: ۱۳۹۳). آموزش از طریق رایانه و متعاقب آن از طریق اینترنت^۳ موجب افزایش تعامل در آموزش از راه دور شد. رایانه به همراه کلیه لوازم، امکانات و قابلیت های آن توانست نقش مهمی را در نظام آموزش از راه دور ایفا کند. متعاقب آن تولید محتوای الکترونیکی به صورت یک طرفه و یا به صورت بر خط شکل گرفت که به نوبه خود تحولی در امر این نوع آموزش ایجاد کرد. در حقیقت بعد از پیدایش رایانه و فناوری های مرتبط با آن، گسترش بهره گیری از فناوری های آموزش الکترونیکی را شاید بتوان انقلاب ششم در عرصه فناوری اطلاعات تلقی کرد^۴. آموزش یا یادگیری الکترونیکی، آموزشی است که با استفاده از رایانه به صورت لوح فشرده، اینترنت و اینترنت ارائه می شود (کلارک و میر، ۱۳۸۸: ۱۳).

۳. مفهوم و تعریف محتوای الکترونیکی

با پیشرفت فناوری های چند رسانه ای، عناصر صدا، تصویر، نقاشی متحرک و تعامل آنها با یکدیگر، ترکیبات جدیدی را بوجود آورد. محتوای آموزشی به مجموعه ای از تصویرها، متن ها، نقاشی های متحرک صوتی و تصویری گفته می شود که به کمک فناوری رایانه ای پدید آمده تا یک مبحث درس را آموزش دهد. این محتواهای آموزشی توسط مدرسان این دروس و متخصصین رایانه ای ایجاد می شود و برای اجرا

و یادگیری در اختیار متعلمین قرار می‌گیرد (زندى و دهباشى شريف، ۱۳۹۲: ۶). در این فرایند همراه با این قابلیت‌ها، از تصویر و صدای مدرس و نیز امکانات گفتگوهای دو طرفه و جلسات عمومی مجازی برای ایجاد ارتباط‌های یکسویه و یا چند سویه بهره گرفته می‌شود.

۴. راهبردهای کلان در تدوین محتوای الکترونیکی

برای تدوین و تولید یک محتوای آموزشی الکترونیکی ضروری است تا حد امکان از همه امکانات و قابلیت‌های چندرسانه‌ای استفاده کرد؛ در حقیقت محتوای الکترونیکی مبتنی بر استفاده از چند رسانه‌ای‌ها است. منظور از آموزش مبتنی بر چند رسانه‌ای، کاربرد ابزارهای متفاوت جهت ارتقا یادگیری است. در استفاده از چند رسانه‌ای‌ها، دو یا بیش از دو نظام حسی را در یادگیرنده تحریک می‌کند. به عنوان مثال در یک سخنرانی، صدای سخنران از طریق کانال شنیداری و اسلاید‌ها از طریق کانال دیداری دریافت می‌شوند و دو حس را درگیر می‌کنند (سعید و زارع، ۱۳۹۳: ۵۳). از سوی دیگر تنوع کلام و تصاویر، امکان فراگیری را توسط یادگیرنده تسهیل و تسریع و میزان درک را افزایش می‌دهد.

در اینجا فرصت بررسی جزئیات چگونگی تدوین و تولید محتوای الکترونیکی نیست؛ زیرا این موضوع نیاز به طرح و بررسی بسیاری مطالب دارد که از هدف و حوصله این مقاله خارج است؛ مضاف آنکه این مباحث به تفصیل در پژوهش‌های دیگر صورت تحقیق یافته است. در اینجا هدف ارائه راهبردها و اصول کلانی است که می‌بایست در تدوین و تولید یک محتوای الکترونیکی مورد توجه قرار گیرد تا بر مبنای آن بتوان به صورت تخصصی به بررسی این راهبردها در تدوین و تولید محتوای درسی الکترونیکی در آموزش تاریخ پرداخت. این اصول کلان عبارتند از:

۴-۱. بهره‌گیری هم‌زمان از کلام و تصویر

بر مبنای نظریه شناختی و شواهد تحقیقی، ضرورت دارد در تولید محتوای الکترونیکی از کلام و تصویر و بیشتر از تصویر استفاده شود. در اینجا منظور از کلام، متن صوتی و نوشتاری است. منظور از تصویر نیز کلیه تصاویر ثابت - نظیر تصاویر ترسیمی، نمودار، شکل، نقشه، عکس - ثابت یا متحرک - نظیر نقاشی‌های متحرک، فیلم‌های کوتاه، صوت و امثال آن - می‌باشد. تنوع در بهره‌گیری از رسانه‌های مختلف یکی از عوامل متمایز کننده محتوای الکترونیکی از محتوای چاپی است (زندى و دهباشى

شریف، ۱۳۹۲: ۱۱)؛ ولی این تنوع به مفهوم افزایش کمی و بدون برنامه بهره‌گیری از این رسانه‌ها و یا به عبارت عامیانه، شلوغ کردن محیط و افزایش نمای ظاهری کار نیست.

۴-۲. ارجح بودن وجه تعاملی در تولید محتوای الکترونیکی

بسیار بهتر خواهد بود که محتوای تولید شده تعاملی باشد؛ زیرا یکی از وجوه متمایز محتوای الکترونیکی نسبت به محتوای چاپی، امکان تبدیل آن به تعاملی است. محتوای تعاملی زمینه مشارکت یادگیرنده را در آموزش افزایش می‌دهد و او را به انجام کار و فعالیت با برنامه مشخص شده، هدایت می‌کند.

۴-۳. امکان کنترل در فراگیری توسط یادگیرنده

در آموزش الکترونیکی، یادگیری منعطف و گام به گام است که با نیازهای فردی یادگیرنده انطباق دارد (بوث، ۱۳۹۴: ۱۷۲). محتوای الکترونیکی این قابلیت را دارد که یادگیرنده ضمن کنترل یادگیری خود، بر سرعت پیشرفت خود نیز نظارت داشته باشد، از قسمتهایی که می‌داند به سرعت عبور کند و یا در جاهایی بیشتر مکث کند. در این حالت یادگیرنده می‌تواند با استفاده از پیوندهای موجود در صفحه، تقدم و تاخرها را کنار نهد (زندى و دهباشى شریف، ۱۳۹۲: ۱۱). از سوی دیگر، محتوای الکترونیکی این امکان را دارد که صرفاً کنترل را در اختیار یادگیرنده قرار ندهد و کنترل در اختیار برنامه باشد (کلارک و میر، ۱۳۸۸: ۲۴۵).

۴-۴. خودآزمایی، آزمون‌های تعاملی، ارزیابی و ارزشیابی‌های دوره‌ای

یک محتوای درسی الکترونیکی به مجموعه آزمون‌ها به منظور ارزیابی و ارزشیابی وضعیت فراگیری یادگیرنده به منظور هدایت تحصیلی او نیازمند است. منظور از ارزشیابی یک فرایند نظامند برای گردآوری، تحلیل و تفسیر نتایج آزمون‌ها، تمرین‌ها و دیگر تکالیف درسیاست.

۴-۵. قابلیت درج یادداشت‌ها، یادآوری‌ها و نظرات شخصی یادگیرنده

در محتوای سنتی، یادگیرنده این امکان را دارد که موارد مهم را برای خود مشخص کند. نکاتی را برای یادآوری خود درج کند. برخی خلاصه نویسی‌ها را برای خود در حاشیه متن داشته باشد. بر همین اساس، محتوای الکترونیکی نیز باید بتواند در سطحی بهتر، این قابلیت‌ها را برای یادگیرنده فراهم آورد (زندى و دهباشى شریف، ۱۳۹۲: ۸).

۴-۶. زیبایی

عنصر زیبایی در طراحی محتوای الکترونیکی می‌تواند در ایجاد جاذبه‌های آموزشی و تسهیل فراگیری و ترغیب دانشجو تاثیر گذار باشد (زندى و دهباشى شريف ۱۳۹۲: ۱۰). زیبایی با بهره‌گیری مناسب از عناصر گرافیکی، ترکیب‌بندی بصری مشتمل بر چیدمان مناسب، توازن و هماهنگی و دیگر عناصر ترکیب‌بندی آشکار می‌شود. پردازش مناسب اشکال و تصاویر ثابت و متحرک نیز بخشی از الزامات در بخش زیبایی محتوای الکترونیکی است (زندى و دهباشى شريف ۱۳۹۲: ۷۵-۱۲۱).

۵. هم‌راستایی قابلیت‌های محتوای الکترونیکی با نیازها در آموزش تاریخ

۵-۱. انطباق شوق دانستن تاریخ با قابلیت‌های فراگیری آموزش الکترونیکی

حس کنجکاوی در مورد گذشته و فراگرفتن آنچه پیشینیان ما انجام داده‌اند، از انگیزه‌هایی است که ما را به سوی مطالعات تاریخی سوق می‌دهد. این انگیزه، شوقی فراگیر است که تقریباً در تمام انسانها وجود دارد. با این حال شرح متوالی جنگها، حرکت‌های سیاسی و تحولات تاریخی همواره برای مخاطب علی‌رغم تمایل و کنجکاوی او به دانستن وقایع گذشته، لذت‌بخش نیست؛ ظاهراً به همین دلیل است که رمان‌های تاریخی و فیلم‌هایی که بر مبنای اقتباس‌های تاریخی، سناریوی آنها نوشته شده، برای مخاطبین از جذابیت برخوردار است. در اینجا هدف بررسی فواید تاریخ و یا بحث در خصوص فواید آموزش تاریخ نیست، زیرا به کرات در مورد آن بحث شده است؛ ولی آنچه که مورد نظر است یادآوری علاقه کم و بیش انسانها به خواندن، شنیدن و دیدن رویداد‌هایی است که در گذشته روی داده‌اند. هر آنچه که در فواید تاریخ دانسته‌اند می‌تواند در تالی این علاقه باشد. عبرت‌آموزی، برنامه‌ریزی برای حال و آینده، ارضا حس کنجکاوی، سرگرمی و لذت‌انگیزی و درک و فهم سرگذشت انسانها از آن جمله است. این کثرت انگیزه‌ها و شوق، بستر و زمینه مناسبی برای ترویج آموزش تاریخ در قالب‌های مختلف است. همان‌گونه که یاد شد فیلم‌های تاریخی و رمان‌های تاریخی بر همین بستر توانسته‌اند جای خود را در میان مخاطبین بگشایند.

در این میان ارائه آموزش تاریخ از طریق تولید محتوای الکترونیکی قالب دیگری است که نه تنها می‌تواند پاسخگوی بخشی از نیازهای انسانها در دانستن تاریخ باشد، بلکه می‌تواند در مسیر گسترش، تعمیم، تعمیق و ارتقای آموزش تاریخ در جامعه موثر واقع

شود. در حقیقت از طریق آموزش های الکترونیکی شعار آموزش برای همه، در همه جا و همه وقت میسر می شود و از این طریق می توان آموزش تاریخ را برای همه تسهیل کرد. این سهولت سازی و قابلیت فراگیری آموزش الکترونیکی در کنار گستره علاقه انسانها به دانستن تاریخ یا فراگرفتن دانش تاریخ از عواملی است که بهره مندی از قابلیت های آموزش الکترونیکی و متعاقب آن محتوای الکترونیکی را ضروری می سازد.

همچنین دسترسی سهل به آموزش - که از طریق محتوای الکترونیکی فراهم می شود- امکان تمرکز بیشتر بر آنچه که هدف اصلی آموزش تاریخ بوده است - یعنی تسهیل کاوش دانشجویان در منابع دست اول به جای اتکای صرف بر تدریس استادان و منابع دست دوم- را فراهم می آورد (بوث، ۱۳۹۴: ۱۷۳). بخش دیگری از قابلیت آموزش الکترونیکی معطوف به دسترسی به اینترنت و لوح های فشرده آموزشی است. به اعتقاد آلن بوث، «در دهه اخیر خلاقانه ترین محیط های یادگیری مبتنی بر منبع، در رشته تاریخ، مربوط بوده است به لوح های فشرده و شبکه اینترنت که هر دو امکان دسترسی به منابع و دیدگاههای متنوع (شامل متن ها، داده های آماری، عکس، تصاویر متحرک، صوت، نقشه، منابع آرشیوی، زندگینامه ها، گاه شمارها و کتاب شناسی ها) را فراهم می آورند» (بوث، ۱۳۹۴: ۱۷۳-۱۷۴).

۵-۲. قابلیت ارائه متون، مدارک و اسناد برای مطالعات تاریخی

بررسی تاریخی گاه معادل بررسی کتابخانه ای مطرح شده است (فرخزاد، ۱۳۸۴: ۱۵). اتکای بررسی های تاریخی به متون تاریخی و اسناد و نیز دیگر آثار مادی و غیر مادی بازمانده از گذشته است. متون تاریخی چاپی و یا نسخ خطی و اسناد نوشتاری، همه از مدارکی هستند که دسترسی به آنها برای پژوهشگران تاریخ همواره به راحتی میسر نیست و یا با صعوبت و با صرف وقت بیشتر میسر است. محتوای الکترونیکی بیشتر مناسبی برای تسهیل دسترسی به این مدارک برای یادگیرنده است. به یاد بیاوریم هنگامی که سالها پیش از ورود رایانه به عرصه های عمومی، اساتید برای آشنایی دانشجویان با متون تاریخی، هر بار با چندین کتاب تاریخی در کلاس حاضر می شدند. اکنون با وجود امکانات الکترونیکی به راحتی می توان این کتابها را در کلاس به نمایش گذارد. در محتوای الکترونیکی نیز می توان امکان ارائه این منابع و حتی متن خوانی از آنها را فراهم آورد. در حال حاضر با وجود کتابخانه های مجازی و دیجیتال برخط،

برنامه های نرم افزاری کتابخانه ای، امکانات بارگذاری و به اشتراک گذاری کتاب ها، نسخ خطی تاریخی و پژوهش ها و بررسی های تاریخی بسیار تسهیل شده است. از سوی دیگر در محتوای الکترونیکی می توان امکان سهل تر استفاده از پایگاههای اطلاعاتی منابع تاریخی در فضای مجازی را فراهم آورد. محتوای الکترونیکی بستر مناسبی برای آموزش تاریخ همراه با متن خوانی از منابع اصلی و کسب تجربه برای دانشجویان است.

در آموزش مکاتبه ای در انگلستان، خودآموزها در رشته تاریخ، ضمیمه های راهنمایی به همراه دارند که چکیده ای از منابع تدریس، کتابشناسی و دیگر اسناد پشتیبان را به منظور فراهم کردن یک بسته جامع درسی ارائه می کنند. امروزه در این منابع پشتیبان، یکی از منابع دست اول به همراه دیگر امکانات دیداری و شنیداری قرار داده شده است (بوث، ۱۳۹۶: ۱۷۳؛ و نیز: فرج الهی و سرمدی و حیدری، ۱۳۹۱: ۸۵).

۳-۵. قابلیت های دیداری

سابقه تاکید پژوهشگران بر استفاده از تجهیزات دیداری- شنیداری (صمعی-بصری) در آموزش، بسیار پیشتر از ورود رایانه است. اگر چه قدیمی ترین وسیله بصری همان تخته سیاه است، ولی با ورود تجهیزات دیداری و شنیداری به جوامع، به تدریج استفاده از این تجهیزات در امر آموزش مورد توجه قرار گرفت. از جمله در یکی از پژوهشها در حوزه آموزش تاریخ مربوط به دهه پنجاه شمسی موضوع استفاده از وسایل سمعی و بصری در امر آموزش تاکید شده است (کامران مقدم، ۱۳۵۸: ۴۷). وسایلی چون دستگاه بزرگ کردن عکس، دستگاه نمایش فیلم و اسلاید از جمله تجهیزات مورد استفاده این زمان بود. در یکی از اسناد مربوط به اولین دانشگاه مکاتبه ای ایران در دهه پنجاه شمسی، از رسانه هایی که قرار است در نظام آموزشی مکاتبه ای استفاده شود، متون آموزشی چاپی، برنامه های تلویزیونی، برنامه های رادیویی، کاست صدا، کاست تصویر، فیلم، اسلاید، آزمایشگاه و کتابخانه چند رسانه ای مرکز آموزشی، یاد شده است (اسناد دانشگاه پیام نور- آموزش از راه دور و دانشگاه آزاد ایران، ۵).

برای تدریس تاریخ، استفاده از عوامل متنوع امری ضروری محسوب می شود. برای عموم دانشجویان، تنوع روش ها، عاملی محوری در موفقیت است؛ استفاده از منابع دست اول، داستان ها، نقشه ها، نقاشی ها، فیلم ها، تصاویر و لوح های فشرده همگی شیوه هایی ارزشمند برای جذابیت بخشیدن به موضوع هستند. امروزه بسیاری از

ارزیابی کارکرد محتوای الکترونیکی در آموزش تاریخ در دانشگاه؛ گام اول... ۱۰۳

دانشجویان تاریخ به یادگیری دیداری تمایل دارند. پوستر، عکس، نقاشی و فیلم های کوتاه به سرعت و مستقیماً، دانشجویان را درگیر خود می کند. در حقیقت هر موضوعی را می توان به صورت تصویری بیان کرد (بوث، ۱۳۹۴: ۶۶، ۱۴۳). امروزه با گسترش و تعمیم تجهیزات چند رسانه ای، این امکانات به سهولت در دسترس دانشجویان قرار دارد و می تواند به عنوان ابزاری مهم در محتوای الکترونیکی مورد استفاده قرار گیرد. نمایش عکس های تاریخی، اسلاید های درسی و تصویری، فیلم های کوتاه نمایشی و مستند، فیلم های پویا نمایی، ارائه آلبوم های عکس و نقاشی های تاریخیاز جمله قابلیت هایی است که از طریق محتواهای الکترونیکی می تواند در اختیار مدرسین و دانشجویان در امر آموزش تاریخ قرار گیرد.

فیلم کوتاه و نماهنگ در آموزش تاریخ از دیگر قابلیت های قابل استفاده در حوزه دیداری و شنیداری است. فیلم، این امکان را در اختیار یادگیرنده قرار می دهد تا تقریباً از همه کانال های حسی در جهت یادگیری استفاده کند. پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت، دهه ها پیش به اهمیت فیلم در آموزش واقف شده اند (غروی، ۱۳۴۲: ۵۰-۵۴). امروزه فیلم آموزشی بخشی از فناوری های مهم در امر آموزش در رشته های مختلف محسوب می شود (سعید و زارع، ۱۳۹۳: ۶۰؛ هینتون، ۱۳۸۸: ۱۴۶؛ Easterling: 2018 , Martinez: 2016). آموزش تاریخ نیز از طریق فیلم از مواردی است که مورد توجه پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت قرار گرفته است (Lanctot: 2013). فیلم های آموزشی در قالب فیلم های مستند، فیلم های داستانی کوتاه، نقاشی های متحرک کوتاه، نماهنگ و نیز فیلم تدریس آموزش های چهره به چهره (ستی) می تواند در تولید محتوای الکترونیکی بکار گرفته شود. در مورد اخیر یعنی ارائه فیلم های تدریس مدرس، بخشی از مزایای آموزش چهره به چهره است که در محتوای الکترونیکی ارائه می شود (Myllymäki: 2014).

از دیگر قابلیت ها در حوزه بهره مندی از فیلم در آموزش تاریخ، می توان به فیلم های پویانمایی اشاره کرد. پویا نمایی به شکل قابل توجهی می تواند باعث افزایش یادگیری و نیز کاهش زمان مورد نیاز برای یادگیری شود. پویا نمایی به معنای زندگی بخشیدن به اشیاء است و برای نشان دادن ارتباطات میان اشیاء و اندیشه ها، شبیه سازی فعالیت ها، نشان دادن گام های متوالی در رابطه با یک تکلیف یا فرایند، توضیح مفاهیم مشکل و ایجاد عینیت برای مفاهیم انتزاعی استفاده می شود (سعید و زارع: ۱۳۹۳: ۵۹). نشان دادن چگونگی توسعه قلمرو یک حکومت، یا مسیر های لشکرکشی گروه های نظامی،

جابجایی موقعیت‌های مکانی مانند پایتخت‌ها، می‌تواند از طریق پویانمایی در تسهیل فرایند یادگیری در آموزش تاریخ کمک نماید. در آموزش تاریخ می‌توان بهره‌فراوان از این امکانات تصویری برد. جذابیت‌های تاریخی و نیز تولید این‌گونه از فیلم‌های تاریخی برای ارائه در محتوای الکترونیکی می‌تواند در ارتقای آموزش‌های تاریخ موثر واقع شود.

از دیگر قابلیت‌های محتوای الکترونیکی در حوزه بصری، امکان ارائه عکس، تصویر، نقشه، نمودار، جدول، شکل‌ها و .. است. هنگامی که رسانه دیداری با متن ترکیب شود مدت زمان یادگیری را کاهش می‌دهد و به یادگیرندگان جهت اکتساب یادگیری و به یادسپاری اطلاعات کمک می‌کند. تصاویر در ساخت چند رسانه‌ای‌ها از عناصر کلیدی به شمار می‌روند. تصاویر می‌توانند انگیزه یادگیرندگان را برای توجه کردن، درک و فهم بهتر، کمک به یادآوری و توسعه تفکر سطح بالا یاری دهند (سعید و زارع: ۱۳۹۳: ۵۷-۵۸).

عکس و تصویر در قالب عکس‌ها و نقاشی‌ها، در آموزش تاریخ، امکان مناسبی در ارتقای سطح آموزش است (هیتون، ۱۳۸۸: ۱۴۲-۱۴۳). عکس‌ها و تصویرها از دو وجه کاربرد دارد. در وجه اول ارائه عکس و نقاشی به عنوان یک مدرک تاریخی مورد نظر است. نقد عکس و نقد بیرونی و درونی آن برای فهم و ادراک گذشته در آموزش تاریخ قابل انکار نیست. بزرگ‌نمایی، دور و نزدیک‌نمایی عکس و تصاویر از قابلیت‌هایی است که در فضای مجازی میسر است و می‌تواند به عنوان وسیله‌ای ارزشمند در آموزش مورد استفاده قرار گیرد.

وجه دیگر، وجه شکلی و در حوزه تسهیل ادراک آموزشی و زیبایی‌شناسی است. اینکه یادگیرنده دریابد که در یک فضای با نمادهای تاریخی قرار دارد یا پرهیز از یکنواختی متن نوشتاری تاریخی، از فایده‌مندی‌های کاربرد تصاویر است. این مهم از طریق ارائه عکس‌ها و تصاویر منفرد یا به صورت آلبوم‌های عکس و تصویر میسر است. در حال حاضر عکس‌های تاریخی بسیاری وجود دارد که در مراکز اسنادی نگهداری می‌شود (از جمله: صافی گلپایگانی، ۱۳۷۴). نقاشی‌ها نیز بخشی از این مجموعه محسوب می‌شوند که قابل دسترسی در منابع اصلی و یا در موزه‌ها و گالری‌ها هستند (از جمله: فرمانفرمایان، بی‌تا). خوشبختانه با عمومیت یافتن فضای مجازی و امکانات دیجیتالی، بسیاری از نقاشی‌ها و عکس‌های تاریخی در دسترس عموم قرار گرفته است.

نقشه‌ها و اطلسهای تاریخی از دیگر انواع تصاویر قابل استفاده هستند. این موارد تصاویر ارزشمندی هستند که ارائه آن در کنار مطالب آموزشی می‌تواند توانمندی یادگیرنده را در فهم مطلب کمک نماید. هر رویداد تاریخی واجد بعد مکانی است و برای فهم بهتر بسیاری از رخدادهای تاریخی، لزوماً باید مکان جغرافیایی آن شناسایی و معرفی شود. ادراک جزئیات جغرافیایی برای تشخیص تاریخ ضرورت دارد (صالحی، ۱۳۸۸: ۸۲؛ کامران مقدم، ۱۳۵۸: ۴۳). بسیاری از رویدادها، علل پیروزی‌ها و شکست‌ها، عوامل بروز رویدادها را با کمک نقشه می‌توان توضیح داد و تفسیر و تحلیل کرد. در محتوای الکترونیکی نه تنها این امکان فراهم است که نقشه‌های تاریخی ارائه شود، بلکه از طریق تهیه نقشه‌های متحرک می‌توان بسیاری از اطلاعات تاریخی را به رویت یادگیرنده رساند - که در بخش پویانمایی به آن پرداخته شد.

بخش دیگری از تصاویر، جدول‌ها هستند که امکان ارائه فشرده اطلاعات گسترده را در یک تصویر برای ما فراهم می‌آورند. ارائه داده‌های عددی و آماری و نیز ارائه داده‌های کیفی تبدیل شده به کمی، با واسطه جدول صورت می‌گیرد.

گاه ارائه اطلاعات جدول‌ها در نمودارها، به درک مطالب کمک شایانی می‌کند در حقیقت نمودارها نیز بخشی از تصاویری هستند که در محتوای الکترونیکی می‌توانیم از آن بهره‌گیریم. نمودارها فقط برای ارائه اطلاعات کمی، اندازه‌ها و درصدها و نیز رابطه‌های عددی و مقایسه‌آمارها با یکدیگر نیستند، بلکه بسیاری از اطلاعات دیگر همچون سیر تطور تاریخ بشری، یا فرایند رویدادها، و مقایسه رویدادها را می‌توان از طریق نمودارها نشان داد (فرخزاد، ۱۳۸۴: ۱۶۷ - ۱۹۰؛ صالحی، ۱۳۸۸: ۸۳-۸۵). مثلاً از نمودار درختی می‌توان برای نشان دادن شجره خانوادگی یک خاندان استفاده کرد، یا ساختار و سلسله‌مراتب یک تشکیلات را نشان داد و یا روند یک رویداد را و مراحل آن را برای یادگیرندگان توضیح داد. پراکندگی گروه‌ها یا اماکن و یا دیگر متغیرها را در یک صفحه جغرافیایی - مثلاً نقشه یک قلمرو - را در نمودار پراکندگی نشان داد. در مجموع محاسن استفاده از تصاویر در محتوای درسی را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

نشان دادن پدیدهایی که امکان دسترسی به آنها ناممکن یا با صعوبت همراه است.

اصلاح درک دانشجویان

افزایش انگیزه دانشجویان در جهت مطالعه مطالب

کمک به مطالعه جزئیات

تقویت سواد دیداری در دانشجویان

افزایش درک و به یادسپاری مطالب با کنار هم قرار دادن متن و تصویر با این حال استفاده زیاد از تصاویر غیر ضروری و نامرتبط می‌تواند باعث حواس پرتی یادگیرنده و اخلال در امر آموزش شود، که باید از آن اجتناب کرد (کلارک و میر، ۱۳۸۸: ۱۲۷-۱۳۲؛ سعید و زارع، ۱۳۹۳: ۵۸).

۵-۴. قابلیت‌های شنیداری

صداها در محتوای الکترونیکی به سه دسته تقسیم می‌شوند: گفتار، موسیقی و صداهای طبیعی (زندى و دهباشى شريف، ۱۳۹۲: ۱۴۰). با این حال به نظر می‌رسد در تولید محتوای الکترونیکی به خصوص در دروس تاریخی می‌توان وجوه دیگری را نیز برشمرد. استفاده از صداهای ماندگار مربوط به صداهایی که از گذشته در قالب سخنان و کلام شخصیتها یا صداهای ضبط شده از گذشته می‌باشد. دسته دیگر از صداها معطوف به افکت‌های (efekts) صوتی (جلوه‌های صوتی) است. تلاش می‌شود که این پنج وجه توضیح داده شود.

۵-۴-۱. کلام و گفتار: در آموزش تاریخ بخش زیادی از ارائه درس متکی به متن خوانی است و این امر بر خستگی یادگیرنده به خصوص هنگامی که سخنران یک تن باشد، تاثیر گذار است. با این حال کلام موثرترین و سودمندترین روش خلق یادگیری الکترونیکی است زیرا تمامی اطلاعات لازم را بیان می‌دارد و تولید آن از تصویر راحت تر است (کلارک و میر، ۱۳۸۸: ۶۲). همچنین صدای افراد، ابزاری آشنا و قوی برای یادگیری است و محتوای شنیداری ممکن است برانگیزاننده تر از محتوای چاپی باشد (سعید و زارع، ۱۳۹۳: ۵۸-۵۹). بر همین اساس محتوای الکترونیکی با بهره‌مندی از قابلیت‌های مختلف می‌تواند از یکنواختی کلام بکاهد. در مواردی قرار دادن گفتار همزمان با متن نه تنها از یکنواختی متن می‌کاهد بلکه استفاده از دو کانال حسی دیداری و شنیداری می‌تواند در ارتقای ادراک و فهم یادگیرنده از مطلب- به خصوص در رشته تاریخ- کمک کند. آلن بوث در معرفی راهبرد‌های یادگیری فعال در کلاس تاریخ، مشاهده و گوش کردن را از جمله اجزای جدایی ناپذیر یادگیری تعاملی می‌داند (بوث، ۱۳۹۴: ۱۵۱). شنیدن صدای مدرس برای توضیح بیشتر و مطالب تکمیلی که به صورت محاوره‌ای ارائه می‌شود، در افزایش کیفی سطح یادگیری موثر است. از سوی دیگر ارائه صدای مدرس می‌تواند موجب انتقال برخی کارکردهای حسی

آموزش چهره به چهره در آموزش الکترونیکی شود. همچنین گاه می توان برای ایجاد تنوع، نقل قول های مستقیم با صدایی متفاوت ارائه شود. توضیحات کلامی، کارکردهای متفاوت دیگری نیز دارد. برگزاری سمینارها و یا بحث های گروهی، بیان تلفظ صحیح کلمات و اصطلاحات، رفع خستگی در یادگیری از طریق استفاده به تنهایی از حس شنوایی، گوش کردن هنگامی که امکان استفاده از دیگر کانال های حسی برای یادگیرنده میسر نیست، یا برای کسانی که امکان استفاده از کانل حسی بینایی را ندارند از دیگر کارکردهای استفاده از صدا در محتوای الکترونیکی است.

۲-۴-۵. موسیقی: در خصوص تاثیر موسیقی و نواها بر فراگیری، پژوهشهای مختلفی در حوزه علوم تربیتی تحقق یافته است (زندى و دهباشى شريف، ۱۳۹۲: ۱۲۷-۱۳۷). برخی موسیقی ها برای ایجاد تمرکز و توجه یادگیرنده مناسب هستند (زندى و دهباشى شريف، ۱۳۹۲: ۱۴۱)؛ اما در اینجا بیشتر منظور نواهایی است که می تواند در ارتباط با متن ارائه شود و در افزایش ادراک و به یادسپاری یادگیرنده تاثیر نهد. آلن بوث بهره برداری از موسیقی در آموزش تاریخ برای دانشجویان را با اهمیت دانسته است. به نوشته او: هنگامی که تصاویر با موسیقی همراه شوند، واکنشی احساسی و فکری در پی دارند (بوث، ۱۳۹۴: ۱۴۴-۱۴۵). همچنین برخی از رویداد های تاریخی ما مرتبط با برخی موسیقی ها و نواها است که در افزایش انگیزه یادگیرنده و یا احیای خاطرات او- اگر مربوط به تاریخ معاصر باشد- موثر است؛ به عنوان نمونه موسیقی متن یا تیتراژ برخی فیلم های تاریخی که در خاطرات یادگیرندگان باقی مانده اند، در هنگام ارائه متن، می تواند تاثیر گذار باشد. موسیقی متن و تیتراژ سریال سربداران و سریال امام علی (ع) از این نمونه ها است.^۶ همچنین در این میان می توان به سرود ها و نواهای مربوط به دوران پیروزی انقلاب اسلامی - مرتبط با تاریخ انقلاب اسلامی - اشاره کرد.

۳-۴-۵. صدای شخصیت های تاریخی: بخش دیگری از صداها شامل صدای اصلی شخصیت های تاریخی است. اشخاصی که صدای آنها برای ما باقی مانده است می تواند در افزایش سطح ادراک و به یادسپاری موثر باشد. این صدا ها نه تنها بخشی از مدارک تاریخی محسوب می شوند، بلکه نحوه بیان کلمات، کوتاهی و بلندی صدا و ویژگی های دیگر آنها برای دریافت فهم بهتر پیام قابل توجه می باشند. به عنوان نمونه ظاهرا اولین صدای ضبط شده باقی مانده مربوط به مظفرالدین شاه قاجار است. از آن

پس نیز نمونه‌های دیگر از ضبط صداها باقی مانده که هر چه به زمان حال نزدیک شده ایم، افزوده شده است.

۵-۴-۴. بخش دیگر از صداها، صداها، صداهای طبیعی و صداهای مربوط به جلوه‌های صوتی است. شاید در اینجا منظور از صداهای طبیعی، صداهای آرامش بخش طبیعت باشد که می‌تواند در ایجاد محیط مناسب برای آموزش تاثیر نهد.

۵-۴-۵. بخش دیگری از صداها معطوف به جلوه‌های صوتی است که به شکل‌های مختلف در محتوای الکترونیکی درج می‌شود. جلوه‌های صوتی می‌تواند همراه با تغییر تیتراها، موفقیت در آزمون، هشدار برای ورود یا خروج از یک مرحله و امثال آن ارائه شود و می‌تواند ذهن یادگیرنده را از یکنواختی خارج سازد. همچنین برخی جلوه‌های صوتی می‌تواند یادگیرنده را برای درک بهتر مفهوم و به یادسپاری بیشتر کمک کند. مثلاً در هنگام گزارش شروع یک جنگ در زمانی که کاربرد سلاح گرم مرسوم نبوده، از صدای برخورد شمشیر یا هیاهوی جنگ استفاده شود. با این حال باید توجه داشت مانند دیگر عناصر صوتی و تصویری، استفاده زیاد از این گونه جلوه‌های صوتی می‌تواند در امر آموزش ایجاد اختلال نماید. استفاده بیش از اندازه از موسیقی یا صداهای دیگر می‌تواند انسجام در محتوای درسی الکترونیکی را خدشه دار سازد (کلارک و میر، ۱۳۸۸: ۱۲۳-۱۲۷). همچنین باید محتوا از نظر نرم افزاری به گونه‌ای طراحی شود که امکان خاموش کردن این صداها را داشته باشد.

۶. گردشگری مجازی

بدون شک بخشی از وجوه عملی در تدریس تاریخ، مشاهده اشیاء بازمانده از گذشته است. این اشیاء یا در قالب بناهای تاریخی در نقاط مختلف قرار دارند و یا در موزه‌ها، گالری‌های نقاشی، نمایشگاه‌های عکس و مراکز اسنادی، حفظ و نگهداری می‌شوند. اختصاص بخشی از فعالیت یادگیرنده به دیدار از این اشیاء، می‌تواند در ارتقای آموزش تاریخ موثر واقع شود. هر چند در سودمندی این روش تردیدی نیست، اما ممکن است امکانات لازم برای تحقق آن مشکل باشد و نکته کلیدی در این امر، تدارکات آن است (صالحی، ۱۳۸۸: ۸۵؛ بوث، ۱۳۹۴: ۱۷۰). با این حال پیشرفت فناوری موجب شده که امکانات ارزشمندی به منظور بازدیدهای مجازی فراهم شود. امکان بهره‌مندی از فضای مجازی گردشگری تاریخی، قابلیت است که می‌تواند در آموزش الکترونیکی تاریخ مورد استفاده قرار گیرد. بازدیدهای برخط یا غیر برخط از موزه‌ها،

اماکن تاریخی و حتی نمایش فیلم‌ها و عکس‌ها از این بناها، مکمل آموزش تاریخ است. این امر اهمیتش در آنجا افزایش می‌یابد که در حال حاضر در سرفصل بخشی از دروس رشته تاریخ، این بازدیدها درج شده است. انجام بازدیدهای مجازی همراه با توضیحات مدرس و راهنمایی‌های او در ارتقای کیفی آموزش تاریخ موثر می‌باشد. محتوای درسی الکترونیکی آموزش تاریخ می‌تواند با بهره‌مندی از این امکانات، ضمن تحقق اهداف و سرفصل دروس، نسبت به تکمیل دانسته‌های یادگیرنده‌ها اقدام نماید.

در حقیقت قابلیت گردشگری مجازی، امکان تشکیل اطاق تاریخ مجازی را فراهم آورده است که می‌تواند در محتوای الکترونیکی برخط یا ناهمزمان تعبیه شود. پیش‌بینی اطاق تاریخ مجازی در محتوای الکترونیکی این امکان را برای یادگیرنده فراهم می‌کند تا در هر زمان که بخواهد از امکانات بازدید از موزه‌ها، گالری‌ها، و مکانهای تاریخی بهره‌مند شود. قابل ذکر است پیش‌بینی این قابلیت مستلزم تدارک و هماهنگی‌های قبلی با مراکز مربوط و نیز تهیه برنامه‌های نرم‌افزاری خاص می‌باشد.

۷. کلاس سمینار و بحث گروهی

گرچه در آموزش‌های الکترونیکی در مقایسه با آموزش‌های سنتی (چهره به چهره)، قابلیت بحث‌های گروهی کاهش می‌یابد اما در صورت پیش‌بینی امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مناسب، این قابلیت در کلاس‌های برخط نیز تحقق خواهد یافت. در این صورت ضرورت دارد در محتوای الکترونیکی پیش‌بینی‌های لازم و اختصاص بخش‌هایی از محتوا به این موارد صورت گیرد. به اعتقاد آلن بوث مباحثه برخط در آموزش الکترونیکی تاریخ، «این فرصت را برای دانشجویان فراهم می‌کند که پاسخ‌های سنجیده‌ای برای مجموعه‌ای از مباحث پیچیده در تاریخ تهیه کنند و کمتر از مباحث چهره به چهره برای دانشجویان درون‌گرا و مضطرب، هراس ایجاد کند. در سمینارهای برخط، نبود ایما و اشاره‌های ساکت، انگیزه دیگری برای گوش سپردن دقیق‌تر به حرف‌هاست و در این میان اینکه یک نفر چقدر داد و فریاد کند چندان مهم نیست و پایگاه طبقاتی، قومی یا جنسیتی افراد هم آشکار نیست. اگر چه یک سمینار برخط نمی‌تواند جایگزین خودجوشی سمینارهای سنتی خوب باشد» (بوث، ۱۳۹۴: ۱۵۶). محتوای الکترونیکی در حالت برخط این امکان را دارد که یادگیرنده یا یادگیرندگان با مدرس، گفتگوی نوشتاری (چت نوشتاری) یا گفتاری (چت) داشته

باشند. گفتگوی برخط تجربه جدیدی را در اختیار اساتید و دانشجویان می‌گذارد تا در تعامل با یکدیگر در ارتقای سطح آموزش تلاش کنند (زندى و دهباشى شريف: ۱۳۹۲: ۶۲-۶۳). در حال حاضر ارائه درس سمینار در رشته تاریخ در دانشگاه پیام نور به صورت الکترونیکی صورت می‌گیرد و تجربه نگارنده، ارزیابی مناسبی می‌باشد.

۸. امکانات پشتیبانی جانبی

در آموزش برای آموزش دهنده و یادگیرنده، نیازهایی وجود دارد که رفع این نیازها در محتوای الکترونیکی می‌تواند به سهولت انجام شود. این امکانات و مواد مرتبط با نوع و ماهیت رشته و درس می‌تواند متفاوت باشد. در آموزش تاریخ نیز به این گونه امکانات و مواد نیاز هست ولی مرتبط با نوع درس می‌تواند متفاوت باشد. برخی از این موارد، مرتبط به امکانات و قابلیت‌هایی است که در سطوح فوق به آن اشاره شد، ولی برخی امکانات دیگر از این حیث، قابلیت‌هایی است که حسب نیاز یادگیرنده به آن رجوع خواهد شد.

از جمله این قابلیت‌ها، امکان دسترسی به فرهنگ‌های فارسی به فارسی و انگلیسی به فارسی و یا فرهنگ‌های دو زبانه و یا چند زبانه است. در آموزش متون و نیز متن خوانی های متون فارسی یا دیگر زبان‌ها، این امکانات، نیازی ضروری است که می‌تواند در محتوای درسی الکترونیکی در قالب نرم افزارهای مربوط پیش بینی شود. در مورد متون به زبان‌های دیگر و وجود مشکل عمومی ارتباط، اهمیت استفاده از فرهنگ‌های عمومی یا تخصصی را در محتوای الکترونیکی در دروس مرتبط دو چندان می‌کند.

از دیگر امکانات جانبی قابل پیش بینی می‌توان به قابلیت یادداشت برداری و تعیین میزان اهمیت مطالب در مقایسه با دیگر مطالب، اشاره کرد. این قابلیت به این معنی است که یادگیرنده در هر قسمت متن، بتواند درک خود را از متن یادداشت کند یا دیگر مواردی که نیاز دارد در حاشیه متن یادداشت کند و یا قسمتهای مهم را با نشانه‌هایی مشخص کند و بتواند این یادداشتها و نشانه‌ها را نیز پاک کند. این موارد همچون کاربرد ابزار «Review» و «comment» در برنامه «word» است.

آلن بوث در بررسی راهبرد های یادگیری فعال در کلاس تاریخ، یادداشت های نظر ورزانه را بخشی از این راهبردها می‌داند. به نظر او: «نگارش غیر رسمی این امکان را به دانشجویان می‌دهد که ضمن صورت بندی اندیشه‌ها و واکنش‌هایشان، در آنها

کند و کاو کنند و فرایند تفکر در باره تاریخ و ایجاد پیوند میان اندیشه ها را در اختیار گیرند» (بوٹ، ۱۳۹۴: ۱۵۳).

۹. ارزشیابی

از جمله فنون تعلیم و تربیت و عامل کنترل کننده تمامی عناصر تعلیم و تربیت است. این امر، عاملی برای تحکیم آموخته های یادگیرنده، ابزاری برای بهبود یادگیری و وسیله ای برای تعیین آموخته های یادگیرندگان به شمار می رود (سعید و زارع: ۱۳۹۳: ۲۳۰). در نظام آموزشی معمولاً دانشجویان با سوالات مدرس و یا سوالات کتاب درسی و یا آزمون های میان ترم مواجه می شوند. همچنین بخشی از ارزشیابی ها معطوف به ارائه تکالیفی است که توسط مدرس و با راهنمایی او و توسط دانشجویان انجام می شود. همه این موارد با عنوان ارزشیابی تکوینی است که توسط مدرس و در طول نیمسال تحصیلی از دانشجو به عمل می آید. همچنین سوالات مدرس از دانشجو می تواند به صورت کتبی یا شفاهی و نیز در صورت کتبی، به شیوه چند گزینه ای یا تشریحی صورت گیرد.

این قابلیت ها نه تنها در محتوای درسی الکترونیکی قابل استفاده است بلکه قابلیت های موجود در فضای کلاس الکترونیکی و محتوای الکترونیکی موجب می شود که ارزشیابی به صورت نظام مند و در فواصل زمانی منظم و با برنامه ریزی توسط مدرس و تولید کننده محتوا و نیز با بهره مندی از امکانات دیداری و شنیداری مناسب، صورت گیرد. همچنین این امکان میسر است که بتوان برای هر دانشجو، پرونده سوابق ارزشیابی تحصیلی فراهم آورد. دسترسی به زمان های استفاده دانشجو از کلاس های برخط، درصد صفحات مرور شده، میزان مشارکت دانشجو در فعالیتهای کلاسی، ارزیابی میزان موفقیت دانشجو در پاسخگویی به سوالات آزمون ها، تعداد دفعات ارسال پاسخ و مطلب توسط دانشجو و بسیاری اطلاعات دیگر از فعالیت های تحصیلی دانشجو است که در محتوای الکترونیکی قابل دسترس و ارزشیابی باشد (زندى و دهباشى شریف، ۱۳۹۲: ۶۳).

همچنین محتوای الکترونیکی و آموزش الکترونیکی می تواند میزان مشارکت دانشجو در فعالیت های کلاس را افزایش دهد. یکی از مشکلات تدریس تاریخ، ذهنی و حفظی بودن آن است (اصلانی، ۱۳۸۸: ۸۷). بهبود و ارتقای آموزش تاریخ مستلزم مشارکت فعال دانشجو در فعالیت های آموزشی است و می تواند بخشی از نقص فوق را جبران

کند. تدریس و یادگیری در تاریخ کاری اشتراکی است (بوث، ۱۳۹۴: ۶۵). محتوای الکترونیکی به دلیل ماهیت ارائه آن، به گونه ای است که می تواند زمینه مشارکت دانشجویانی را که به هر دلیل - از جمله اضطراب یا درون گرا بودن - تمایلی به مشارکت نداشته باشند و یا به دلیل محدودیت های زمانی و مکانی، امکان مشارکت در فعالیت های یادگیری را ندارند، ایجاد کند.

از دیگر قابلیت های محتوای الکترونیکی، تسهیل و تنوع در ارائه تمرین های درسی است. ارائه تمرین های کلاسی بخشی از فعالیت های آموزشی است که از خشکی فراگیری درس تاریخ برای برخی از دانشجویان می کاهد. با استفاده از قابلیت های نرم افزاری می توان تمرین هایی را برای دروس مختلف تاریخ ایجاد کرد. دانشجو از طریق تعامل با رایانه در محیط های یادگیری که به صورت های مختلف نمایش داده می شود (کلارک و میر، ۱۳۸۸: ۱۶۳) می تواند سطح یادگیری خود را ارتقا دهد. تنوعی که این محیط برای او فراهم می سازد در کاهش خستگی او موثر خواهد بود. این تمرین ها می تواند شامل تمرینهای نقشهخوانی، منبعشناسی، جور چین ها، شبیه سازی ها، جدول های اطلاعات و بسیاری دیگر از انواع تمرین های عملی در آموزش تاریخ باشد. آلن بوث برخی از این تمرین ها را معرفی کرده است (بوث، ۱۳۹۴: ۱۴۵-۱۴۸) که امکان ارائه در محتوای الکترونیکی را دارند.

بخشی از تمرین های عملی نیز می تواند در بردارنده تنظیم گزارش های کوتاه تحقیقی از سوی دانشجو باشد که آن را برای بحث و گفتگو در ارتباط با آن در کلاس الکترونیکی به مشارکت بگذارد. در این حالت ضرورت دارد در محتوای تهیه شده، پیش بینی های لازم در این خصوص به عمل آید. مثلاً از دانشجو خواسته می شود که یکی از منابع مرتبط با درس را معرفی و نقد و ارزیابی کند.

بخش دیگری از فعالیت های ارزشیابی، معطوف به شرکت دانشجو در آزمونها است. در آزمون های تستی، دانشجو این امکان را خواهد داشت تا با دسترسی به کلید سوالات چند گزینه ای، خود ارزیابی کند. در سوالات تشریحی نیز می تواند نسبت به دریافت پاسخ صحیح اقدام کند. در آموزش های الکترونیکی اکنون امکان برگزاری آزمون های برخط برای دانشجو فراهم شده است و محدودیتهای مکانی و زمانی از این حیث قابل رفع است (فرج الهی و معینی کیا، ۱۳۹۴: ۲۱۱).

۱۰. نتیجه گیری

ماهیت و محتوای دروس تاریخ، همراستایی بسیار با آموزش الکترونیکی و تولید از طریق محتوای درسی الکترونیکی دارد. مضاف آنکه قابلیت های محتوای الکترونیکی این امکان را فراهم می آورد که از بسیاری امکاناتی که در آموزش تاریخ مورد نیاز است و در نظام حضوری به دلیل محدودیت های مکانی و زمانی امکان دسترسی به آن نیست و یا کمتر فراهم می شود بهره گرفت؛ مانند بازدیدها و استفاده از کتابخانه ها و بهره برداری از منابع. همچنین برخی دیگر از قابلیت های محتوای الکترونیکی در حوزه زیبایی شناسی و یا تسهیل کننده آموزش می تواند برای تدریس دروس تاریخ که گاه به لحاظ خشکی متن، خسته کننده می نماید، موثر باشد.

بر همین اساس ورود فعال در عرصه آموزش های الکترونیکی و تولید محتوای این نوع آموزش برای آموزش دهندگان رشته تاریخ از دو وجه ضروری است. وجه اول به دلیل گسترش سریع فناوری های آموزشی است و رشته تاریخ و آموزش آن نمی تواند از این حوزه غافل بماند. وجه دیگر مربوط به قابلیت ها و امکاناتی است که این نوع آموزش در اختیار آموزش دهنده (فرد یا سازمان) و نظام آموزشی قرار می دهد. بسیاری از این قابلیت ها و امکانات، آموزش در رشته تاریخ را تسهیل و تسریع می کند و بر ارتقای سطح کیفی آموزش می افزاید. برخی از این امکانات به گونه ای است که مبالغه آمیز می توان تصور کرد که بر اساس نیاز آموزش در رشته تاریخ ابداع یا تولید شده است.

با این حال نباید از معایب محتوای الکترونیکی در آموزش نیز غافل بود. همان معایبی که این نوع آموزش و محتوای آن می تواند برای سایر رشته ها داشته باشد در اینجا برای تاریخ نیز متصور است با این حال قابلیت ها و امکانات گسترده ای که محتوای الکترونیکی و آموزش الکترونیکی در اختیار می نهد، می تواند اهمیت این معایب را بکاهد. مضاف آنکه می توان با تدابیر مناسب در تولید محتوای الکترونیکی در صورت بهره مندی از این نوع محتوا، بسیاری از معایب آنرا کمرنگ ساخت. ارائه فیلم بخشی از کلاس تدریس حضوری استاد در محتوای الکترونیکی، از آن جمله است. همچنین محتوای الکترونیکی می تواند به صورت متن اصلی یا کمکی در نظام آموزش حضوری و نیمه حضوری یا ترکیبی از شیوه های چند رسانه ای استفاده شود.

همچنین باید در نظر داشت که محتوای درسی الکترونیکی اکنون به یک پدیده الزام آور تبدیل شده است و به تدریج سهم قابل توجه ای از محتوای درسی در دانشگاهها را به

خود اختصاص خواهد داد. بخشی از پیامدهای این رویداد، بروز الزامات نقد و ارزیابی این گونه متون می باشد که به نظر می رسد شاخص های پیش گفته در این مقاله بتواند زمینه موثری در جهت تدوین شیوه نامه نقد این گونه آثار در حوزه تاریخ و در راستای اهداف شورای بررسی منابع درسی را فراهم آورد.

پی نوشت

ازجمله کتاب‌های تدوین شده که همراه با آزمون‌های پاسخ گزینی و پاسخ‌نگاری بوده به شرح زیر است:

- ماد وهخامنشی از:ع. شاپور شهبازی؛
- ورود ایرانیان- معتقدات و فرهنگ ماد- جانشینان داریوش- نهادهای هخامنشی- سنگ‌نبشته داریوش بزرگ
- اسکندر این مجموعه نیز از کتاب ایران از آغاز تا اسلام رمان گیرشمن، تاریخ ماد اثر دیاکونوف، نهادهای هخامنشی اثری از ریچارد فرای که توسط سعید باستانی ترجمه شده بود؛
- متن سنگ‌نبشته‌های هخامنشی از مجموعه پژوهش‌های هخامنشی با ترجمه شاپور شهبازی؛
- مانی اثر گئویدن گرن ترجمه فیروز فیروزنیا (نوشته شده این کتاب ترجمه‌ای از فصول دوم و سوم و چهارم کتاب Mani and Manichaeism اثر Holt, Rinehart and Winston می باشد)؛
- اشکانیان نوشته وگردآوری مهرداد بهار و بیشتر متکی به کتاب پارتیان مالکوم کالج از زبان اصلی است؛

- ساسانیان اثر عباس زریاب خوئی

۲ web application در اینجا منظور محتوای الکترونیکی است که در قالب یک برنامه نرم‌افزاری، امکان دسترسی به اینترنت یا اینترنت را دارد و توسط یک مرورگر پشتیبانی می‌شود. در این برنامه‌ها یادگیرنده قادر است با استفاده از مرورگر پشتیبان، برنامه‌های درسی را دریافت و در تعامل با برنامه و به صورت برخط قرار گیرد.

۳ به رهگیری از سیستم اینترنت و شبکه به عنوان نسل چهارم و استفاده از سیستم هوشمند و انعطاف‌پذیر شبکه به عنوان نسل پنجم آموزش از دور محسوب می‌شود (حقیقی و فرح‌اللهی، ۱۳۹۳: ۷۵-۷۶).

۴ پنج انقلاب فناوری اطلاعات عبارتند از: انقلاب اول: پیدایش رایانه‌ها که مربوط به جنگ جهانی دوم است؛ انقلاب دوم: عمومیت یافتن استفاده از رایانه‌ها با ظهور رایانه‌های شخص (pc)؛ انقلاب سوم با ورود ریزپردازنده‌ها آغاز شد؛ انقلاب چهارم با شکل‌گیری استفاده از اینترنت در دهه هفتاد قرن بیستم آغاز شد، انقلاب پنجم با گسترش و تعمیم فناوری‌های مختلف اطلاعاتی و ارتباطی بدون سیم بود.

ارزیابی کارکرد محتوای الکترونیکی در آموزش تاریخ در دانشگاه؛ گام اول... ۱۱۵

ه‌از جمله : زرین‌کوب، ۹: ۱۳۶۲-۲۶؛ بایلین، ۲۳: ۱۳۸۹؛ کامران مقدم، ۱۳: ۱۷-۱۳؛ بلک و مک‌رایلد، ۱۳۹۰: ۱۷-۱۹
۶هر دو موسیقی ساخته فرهاد فخرالدینی است.

کتاب‌نامه

- اسناد دانشگاه پیام نور- آموزش از راه دور و دانشگاه آزاد ایران.
اسناد دانشگاه پیام نور- اولین اساسنامه دانشگاه پیام نور.
اصلاحی، سکینه (۱۳۸۸)، «الگوی روش تدریس فعال و مشارکتی درس تاریخ»، در مجموعه مقالات راهکارهای آموزش تاریخ، به کوشش نصرالله صالحی، تهران: شورا.
بایلین، برنارد (۱۳۸۹)، گفتگو با پرفسور برنارد بایلین پیرامون تاریخ آموزی و تاریخ نگاری، مترجم مرتضی نورائی، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
برنبا، جی (۱۳۸۸)، «کاربرد زبان در آموزش تاریخ»، مترجمان: محبوبه احمدیان اسدآبادی و زهرا ولی‌زاده، در مجموعه مقالات راهکارهای آموزش تاریخ، به کوشش نصرالله صالحی، تهران: شورا.
بلک و مک‌رایلد، جرمی و دونالد (۱۳۹۰)، مطالعه تاریخ، مترجم محمد تقی ایمانپور، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
بوث، آلن (۱۳۹۴)، آموزش تاریخ در دانشگاه - ارتقای سطح یادگیری و فهم، مترجم سید محسن علوی‌پور، تهران، سمت و دانشگاه فرهنگیان.
حقیقی و فرج‌اللهی، فهیمه السادات و مهران (۱۳۹۳)، مبانی نظری آموزش باز و از دور، تهران: ارسطو.
زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۲)، تاریخ در ترازو، تهران: امیر کبیر.
زندى و ده‌باشی شریف، بهمن و فروزان (۱۳۹۲)، راهبردهای پردازش و تدوین محتوای آموزش الکترونیک، تهران: دانشگاه پیام نور.
سعید و زارع، نسیم و حسین (۱۳۹۳)، روش تدریس پیشرفته، تهران: دانشگاه پیام نور.
صافی گلپایگانی، قاسم (۱۳۷۴)، عکس‌های قدیمی ایران، تهران: دانشگاه تهران.
صالحی، نصرالله (۱۳۸۸)، «روش آموزش تاریخ در دوره راهنمایی»، در مجموعه مقالات راهکارهای آموزش تاریخ، به کوشش نصرالله صالحی، تهران: شورا.
غروی، مهدی (آبان ۱۳۴۲)، استفاده از فیلم در تدریس، مجله آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت)، ش ۹، صص ۵۰-۵۴.
فرج‌اللهی و دهباشی شریف، مهران و فروزان (۱۳۸۹)، رشد آموزش از راه دور در ایران و جهان، تهران: سمت.
فرج‌اللهی و سرمدی و حیدری، مهران، محمد رضا و مؤگان (۱۳۹۱)، مطالعه تطبیقی نظام‌های آموزش از دور، تهران: دانشگاه پیام نور.

فرج‌اللهی و معینی‌کیا، مهران و مهدی (۱۳۹۴)، *طراحی آموزش و یادگیری در عصر دیجیتال*، تهران: دانشگاه پیام نور.

فرخزاد، پرویز (۱۳۸۴)، *راهنمای پژوهش تاریخی (کتابخانه‌ای)*، تهران: طهوری.

فرمانفرم‌نایان، منوچهر (بی تا)، *سفری به ایران - مجموعه‌ای از نقاشی‌های لوئی امیل دو هوسه از مناظر و مردم ایران ۱۲۳۸-۱۲۳۶*، تهران: بنیاد فرهنگ.

کامران مقدم، شهین‌دخت (۱۳۵۸)، *اصول و مبانی تاریخ*، تهران: دانشگاه تربیت معلم.

کلارک و میر، کلونین و ریچارد ای (۱۳۸۸)، *یادگیری الکترونیکی و علم آموزش*، مترجمان: داود کریم زادگان و زهرا جلال‌زاده، تهران: دانشگاه پیام نور.

هیتون، جی. اچ (۱۳۸۸)، «وسایل کمک آموزشی دیداری»، در *مجموعه مقالات راهکارهای آموزش تاریخ*، به کوشش نصرالله صالحی، تهران: شورا.

Easterling, Wayne & Robert Dalling (May 2008). " Physics Teaching Videos and Collections of Links", *The Physics Teacher*, volume 46 issue 5, p 319 to 319

Lanctot, Catherine J (2013). Using Videos to Teach American Legal History, *American Journal of Legal History*, Volume 53 Issue 4, P 418-420

Martinez, Angel Meseguer & Alejandro Ros-Galvez, Alfonso Rosa-Garcia (Feb 2016). Satisfaction with online teaching videos: A quantitative approach, *Innovations in Education and Teaching International*, volume 54, issue 1, p 62 to 67.

Mc Isaac, M.S. & Gunawardena, C.N. (1996). Distance Education. In D.H. Jonassen, ed. Handbook of research for educational communications and technology: a project of the Association for Educational Communications and Technology. 403-437. New York: Simon & Schuster Macmillan.

Myllymäki, Mikko & Jari Penttilä, Ismo Hakala (2014). " Producing Lecture Videos from Face-to-Face Teaching", *International Journal of Information and Education Technology*, P18-24